

СОЦИАЛДЫК ЭКОЛОГИЯНЫН ПАЙДА БОЛУУ ЖАНА КАЛЫПТАНУУ ӨБӨЛГӨЛӨРҮ

УДК 37.013.42(075.8)

Байсубанова К. К.

*Кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясы,
түпкү жана табигый илим дисциплиналар кафедрасы, Бишкек ш.*

Корутунду: Макалада социалдык экологиянын жаралуу жана калыптануу өбөлгөлөрү каралат ошону менен катар эле, социалдык процесстер, социалдык түзүм, социалдык өзгөрүү жана үй-бүлөө маселелери анализденет. Коомдук мамилелер системасы адам экологиясынын өнүгүшүнө социалдык- экономикалык факторлордун тийгизген таасир көрсөтүлөт.

Негизги сөздөр: социалдык экология, социалдык процесстер, социалдык структура, социалдык өзгөрүү, дин, үй-бүлөө, адам экологиясы, коомдук система.

ПРЕДПОСЫЛКИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И СТАНОВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ЭКОЛОГИИ

Байсубанова К.К.

*Кыргызская государственная академия физической культуры и спорта, кафедра
фундаментальных и естественно-научных дисциплин, г. Бишкек*

Аннотация: В статье рассматриваются основные детерминанты возникновения и становления социальной экологии. Исследуются социальные процессы, социальные изменения, социальная структура, религия и семья. Показано влияние социально-экономических факторов на развитие экологии человека в системе общественных отношений.

Ключевые слова: социальная экология, социальные процессы, социальная структура, социальные изменения, религия, экология человека, общественная система.

PRE- REGUISITS AND FORMATION OF SOCIAL ECOLOGY

Baisubanova K. K.

*Kyrgyz State Academy of Physical Culture and Sports
The Department of Natural and Fundamental Sciences*

Resume: the article considers basic pre- requisites: vappearing and formation of social ecology, social processes and social structures social changes, religion and family, the influens of socio-economic factors on the development of human ecology in the system of social relationships.

Key words: socialecology, social processes, social structure, social changes, religion, family, human ecology, social system.

Актуалдуулугу. Социалдык экология табигый илимдердин тутумунун бөлүнүп чыгып, башка өлкөлөрдө өз алдынча илимий дицциплина катары карала баштаса да,

биздин республикада бул илим тармагы али да болсо, өз алдынча илим катары илимий макамга ээ боло элек. Ошол себептүү, социалдык экологиянын мүнөзүн, предметин

аныктоо, учурдагы актуалдуу маселердин бири болуп саналат.

Максаты. Макаланын максаты болуп, “социалдык экология” деген терминдин этимологиясын аныктоо, анан пайда болушун шарттаган өбөлгөлөрүн системалаштыруу болуп саналат.

Социалдык экология башка жеке илимдер сыяктуу эле өзүнүн калыптануусунун шарттай турган бир катар детерминанттарга ээ. “Социалдык экология” деген терминдин жаралуусу америкалык социологдор Р. Парк жана Е. Берджесстин ысымы менен байланыштуу. Бул тууралуу Ю.Г. Марков мындайча жазат: “Термин “Социалдык экология” появился впервые в 1921г. В трудах американских социологов Р.Паркса и Берджесса. Он был использован в качестве названия для теории, изучающей поведения человеческой популяции в условиях городской среды, нередко английское *humanecology* – буквально человеческая экология-переводится еще и как экология человека, при этом имеется в виду человек как существо социальное” [1. стр. 38-39].

Жогорку шилтедемен көрүнүп тургандай, “социалдык экология” деген терминди аталган америкалык окумуштуулар эң биринчи жолу шаар чөйрөсүнүн шартындагы адамдардын жүрүм-турумунун популяциясын окуп – үйрөтүүчү теориянын аталышы катары колдонгон. Илимге англис тилинен кирген бул терминдин баштапкы мааниси “адамзаттык экология” же “адам экологиясы” деп которулат. Аталган терминдин колдонууда окумуштуулар адамдын “социалдык жандык” деген маанисин жетекчиликке алышкан.

Жогоруда аталган америкалык окумуштуулар сунуш кылган “адам экологиясы” деген термин тууралуу дагы бир орус окумуштуусу Б. Б. Прохоров мындай деп жазат: “В 1921г. американские исследователи

Р. Е. Парк и Э. В. Берджес из Чикагского университета предложили термин “экология человека”, который был использован в социологических исследованиях населения

города Чикаго. При этом изучались такие социальные процессы и явления как урбанизация, социальная структура, политические движения, расовые отношения, социальные изменения, религия, семья и т.д.” [2.стр.14].

Жогоруда белгилегендей, Чикаго университетинин окумуштуулары тарабынан “адам экологиясы” деген термин сунуш кылынып, ал Чикаго шаарынын калкын социологиялык жактан изилдөөдө колдонулуп, бул окумуштуулар тарабынан урбанизация, социалдык структура, саясий кыймыл, расалык мамиле, социалдык өзгөрүү, дин, үй-бүлө өндүү социалдык процесстер жана кубулуштар окулуп билинген.

Б.Б. Прохоров белгилегендей, социалдык проблемалар бул окумуштуулар тарабынан чоң шаардын ондоону талап кылган өз тибиндеги нормадан чыгып кеткендик (ненормальность), чектен чыккандык, акылдан адашкандык (отклонение) катары белгиленген. Ушундан улам кылмыштуулук, банглик, селсаяктык, алкоголизм өндүү социалдык-патологиялык кубулуштарды изилдөөгө карата болгон кызыгуулар жаралган.

Ал эми чикаголук социологдордун социалдык-экологиялык көз караштарынын негизи таянычы тууралуу окумуштуу төмөнкүчө жазат: “Исходный пункт социально-экологических воззрений чикагских социологов-представление об обществе как организме, обладающем не только социокультурным, но и биотическим уровнем. Последний составляют основу социального процесса, и, в конечном счете определяет социальную организацию общества. Исследования города Чикаго были подчинены основной задаче – установлению “социального контроля, и “согласия” [2. стр. 16]

Жогоруда айтылгандай, чикаголук социологдордун коому социалдык-маданий деңгээли эле эмес, биологиялык деңгээли менен бирдикте бүтүн бир организм катары түшүнүүсү, алардын социалдык экологиялык көз караштарынын жаралуусундагы негизги таяныч чекит болуп саналат. Алар-

дын оюна ылайык, коомдук биологиялык денгээли коомдук социалдык уюмун аныктайт. Бул окумуштуулар Чикаго шаарындагы социалдык процесстердин жана кубулуштарды изилдөөнү “социалдык контроль” “тилектештик” (согласие) деген түшүнүктөргө баш ийдиришкен. Америкалык окумуштуулардын “адам экологиясы” деген терминге “социалдык жандык” деген маани жүктөөсү азыркы учурдагы адам экологиясынын бир составдык бөлүмүнүн жаралышын шарттаган. Аталган ойду бышыктоо максатында антропоэкология тууралуу төмөнкү ойду колдонууну туура көрүп турабыз: “Базу современной экологии человека составляют четыре тесно взаимосвязанных между собой части: 1) введение в антропологию; 2) биологические аспекты антропоэкологии; 3) социальные аспекты антропоэкологии; 4) прикладная антропоэкология” [2. стр.3]. Социалдык экологиянын жалпы биология илиминин бир тармагы катары караган окумуштуулардын негизги аргументтерин көрсөтүү максатында, төмөнкү дагы бир ойго кайрылуу зарылдыгы сезилет: “Однако первоначально социальная экология, по сути дела, решала задачи, характерные для биологии, пытаясь в поведении территориально-локализованной человеческой популяции найти аналоги законов и экологических отношений, свойственных биологическим сообществам. Экология человека рассматривалась как ветвь общей экологии и фактически представляло собой биологическую концепцию социальных явлений” [1. стр.39]. Жогорку шилтемеден көрүнүп тургандай, биологдордун социалдык экологиянын жалпы экологиянын бир тармагы катары кароодогу эң негизги бир аргументи болуп, социалдык экология алгач жаралган мезгилде, биологиялык жалпылыкка (сообщества) таандык экологиялык мамилелердин жана закондордун аналогдорун табууга аракет жасоо менен, биология үчүн мүнөздүү болгон маселелерди чечкендиги эсептелгени байкоо кыйын эмес. Ошону менен катар эле, адам эколо-

гиясы өзүнүн баштапкы турпатында жалпы экологиянын бир бутагы катары карылып келишинин дагы бир себеби болуп, алар тарабынан социалдык факторлордун эске алынбай калышы эсептелет. Убакыт өткөн сайын социалдык экологиянын милдеттери улам кеңейип, анын жалпы экологиянын алкагына батпай бараткандыгы байкала баштаган. Бул тууралуу Ю.Г. Марков төмөнкүчө жазат: “Постепенно круг задач ее расширился. Социальную экологию стали интересоваться вопросы о месте и роли человека в биосфере, о способах определения оптимальных условий для жизни и развития человека. Его взаимодействия с другими компонентами биосферы, т.е. определении его “экологической ниши”. Вместе тем социальная экология продолжала оставаться частью общей экологии. В ней не учитывались специфические законы функционирования и развития общественных систем, ведущая роль социально-экономических факторов, игнорировалось известное положение К. Маркса о глубокой зависимости между характером воздействия человека на природу и характером общественных отношений и связей.

Таким образом, термин “социальная экология” явно не соответствовал тому смыслу, который фактически в него вкладывался. Экология, по сути дела, не была социальной” [1.стр.39].

Социалдык экологияны биосферадагы адамдын орду жана ролу, адамдын өнүгүүсү жана жашоосу үчүн зарыл болгон шарттарды аныктоо ыкмалары, анын биосферанын башка компоненттери менен болгон өз ара карым-катышы тууралуу, башкача айтканда, аларды түшүндүрүү үчүн “экологиянын кедейлиги” жөнүндөгү маселелер кызыктыра баштаган. Ошого карабастан, социалдык экология дагы да болсо жалпы экологиянын курамында кала берген.

Адам экологиясы жалпы экологиянын контекстинде турганда, коомдук системалардын өнүгүшү жана жашоосунун спецификалык мыйзамдары, социалдык-эконо-

микалык факторлордун жетектөөчү ролу, адамдын табятка таасир тийгизүү мүнөзү менен коомдук мамилелердин жана байланыштардын бири-бирине болгон көз карандыгы жөнүндөгү жоболор эске алынган эмес. Ошентип, автор белгилегендей, “социалдык экология” термин ага берилген баштапкы мааниси иш жүзүндө сыйбай калган.

Корутундулап айтканда, социалдык экология башка жеке илимдер сыяктуу эле өзүнүн калыптануусун шарттай турган бир катар детерминанттарга ээ. “Социалдык экология” деген терминди америкалык окумуштуулар эң биринчи жолу шаар чөйрөсүнүн шартындагы адамдардын жүрүм-турумунун популяциясын окуп-үйрөтүүчү теориянын аталышы катары колдонгон. Бул терминдин баштапкы мааниси “адамзаттык экология” же “адам экологиясы” деп которулуп, аталган терминди колдонууда окумуштуулар адамдын “социалдык жандык” деген маанисин жетекчиликке алышкан. Чикаголук со-

циологдордун коому социалдык-маданий деңгээлин эле эмес, биологиялык деңгээли менен бирдикте бүтүн бир организм катары түшүнүүсү, алардын социалдык-экологиялык көз караштарынын негизги таяныч чекити болуп кызмат кылган.

Убакыт өткөн сайын социалдык экологиянын милдеттери улам кенейтип, анын жалпы экологиянын алкагына батпай бараткандыгы байкала баштаган. Натыйжада “социалдык экология” термини ага берилген баштапкы маанисине иш жүзүндө сыйбай калып өз алдынча илимий статуска ээ болуу мүмкүнчүлүктөрүнө ээ болгон.

Адабияттар

1. Марков Ю.Г. Социальная экология. - Новосибирск. Издательство “Наука” Сибирское отделение, - 1986.-230 с.

2. Прохоров Б.Б. Экология человека. – М., Издательский центр “Академия”. - 2008.- 180 с.